

АГРАРНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглянуті аграрні проблеми України на сучасному етапі, зокрема, проблеми розвитку інтеграційних зв'язків в агропромисловій сфері та соціалізації села. Автором визначені пріоритетні шляхи розв'язання проблем аграрного сектора на сучасному етапі ринкових перетворень.

Ключові слова: *аграрний сектор, сільське господарство, агропромислова інтеграція, агрохолдинги, соціалізація села, сільський розвиток, сільське населення.*

Постановка проблеми. Відомо, що аграрний сектор є важливою ланкою в економіці нашої країни. Довгий час він займав передові позиції у світі з виробництва сільськогосподарських продуктів, забезпечуючи внутрішні потреби та значну частку товарного експорту. Останніми роками Україна закуповує ряд продукції сільськогосподарського виробництва, маючи при цьому необхідні природно-кліматичні передумови для розвитку.

І хоча трансформаційні перетворення аграрного сектору України почалися вже давно, але саме в ньому є найбільше нерозв'язаних проблем. До найактуальніших з них слід віднести, зокрема, проблеми створення та утвердження ефективного ринкового механізму землеволодіння та землекористування, впровадження нових ринкових форм господарювання, розвиток інтеграційних зв'язків між сферами агропромислового комплексу (АПК), наявність застарілої матеріально-технічної бази, безсистемні ринкові трансформації, відсутність належної державної підтримки аграрного сектору, економічна криза, недосконала аграрна політика держави, занепад соціальної інфраструктури села.

У зв'язку з цим Україна нині перебуває в пошуках оптимальних шляхів трансформації аграрного сектору, здатних максимально вирішити сьогоднішні аграрні проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування і розвитку аграрного сектору присвячено багато праць вчених. Заслужують на увагу праці В.Я. Амбросова, І.І. Лукінова, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, Г.В. Черевко, В.В. Юрчишина та ін. Разом з тим, цілий ряд питань залишається недостатньо вивченими.

У наукових працях учених неодноразово досліджувались різноманітні аграрні проблеми України, пропонувалися шляхи їх розв'язання на певному історичному етапі. Проте, існуючий стан розробки проблем функціонування аграрного сектору України у сучасній економічній літературі не вичерпує всіх питань, які стоять перед сучасною економічною наукою стосовно даного напрямку досліджень, зокрема проблеми розвитку інтеграційних зв'язків в агропромисловій сфері та соціалізації села.

Метою дослідження є з'ясування актуальних аграрних проблем України, які існують на сучасному етапі. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити актуальні аграрні проблеми України на сучасному етапі;
- розкрити сутність проблем розвитку інтеграційних зв'язків в аграрному секторі та соціалізації села;
- визначити основні шляхи розв'язання актуальних проблем аграрного сектору України на сучасному етапі.

Аналіз наслідків аграрної реформи дає підстави незадовільно оцінити результати аграрних трансформацій незалежної України. Маючи значний природний потенціал для розвитку аграрного сектору, сільське господарство країни знаходиться в занепаді. Аграрний сектор на сучасному етапі характеризується значною кількістю нерозв'язаних проблем.

Протягом усього періоду трансформаційних перетворень значною є недостатність обсягів державної підтримки в аграрному секторі, що спричинило складне становище на сьогодні, аграрний сектор вимагає швидких перетворень. Регулювання соціально-економічних процесів в аграрному секторі повинно здійснюватись не лише ринковими важелями, але й державними структурами. Рациональне поєднання ринкових та державних регуляторів гарантує реалізацію соціально-економічних цілей розвитку всього агропромислового комплексу.

Існує також проблема розвитку ринкових форм господарювання, яка пов'язана з становленням нових організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі. Поряд з державними підприємствами з'явилися приватні фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства відкритого й закритого типу, особисті селянські господарства. Останнім часом набувають розвитку великі агрохолдинги, поява яких пов'язана з поглинанням одних господарств іншими, що не завжди має позитивні наслідки. На нашу думку, першочергову увагу потрібно приділяти розвитку великих фермерських господарств, як більш конкурентоспроможних, здатних запроваджувати сучасні технології. При цьому необхідно надавати можливість розвитку різних організаційно-правових форм і розмірів агроформувань на рівнозначних умовах.

На сьогоднішній день в незадовільному стані знаходиться матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських виробників і потребує першочергових трансформаційних перетворень. Вітчизняна машинобудівна промисловість, що налічує майже півтори сотні розрізнених підприємств, не модернізована, оснащена технічно застарілим обладнанням, технологічно відстала: спрацьованість технологічного обладнання сягає 70-80%, його середній вік – 30-35 років, а самі технології виробництва машин жорсткі. До того ж тут втрачено значну частину кваліфікованих конструкторських, інженерно-технічних і робітничих кадрів [8, с. 83-84].

Не менш важливою проблемою, що потребує нормативного регулювання є проблема становлення ринку землі: зменшення частки натуральної орендної плати на користь грошової, що скоротить зловживання з боку орендарів; встановлення об'єктивної грошової оцінки земельних ділянок з врахуванням місцезнаходження, якості та екологічного стану ґрунтів; створення реального механізму захисту прав власності на землю, поєднуючи інтереси усіх господарюючих суб'єктів аграрного сектору; розробка методів захисту та стимулювання раціонального використання земельних ресурсів країни. Світовий досвід розвитку аграрного бізнесу доводить неминучість створення ринку землі як механізму підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України.

Серед проблем аграрного сектору, які потребують першочергового розв'язання, є проблема формування інтеграційних зв'язків в АПК. Формування АПК є закономірним результатом агропромислової інтеграції – зміцнення взаємозв'язків і органічного поєднання сільського господарства та суміжних галузей, які його обслуговують, постачають йому ресурси і доводять його продукцію до споживача. Основою агропромислової інтеграції є розвиток продуктивних сил, поглиблення суспільного поділу праці, спеціалізації та кооперації виробництва.

За часів Радянського Союзу інтеграція мала на меті оптимізацію сировинних зон переробних підприємств, сприяла спеціалізації, концентрації виробництва та інше. В умовах ринкової економіки завдання інтеграції розширюються, одним із яких є стабілізація ринкового середовища. Саме тому інтеграційні процеси є одним із важливих напрямів аграрної реформи України.

Інтеграція – економічні явища та процеси зближення, пристосування, об'єднання підприємств і підприємців з метою підвищення ефективності господарювання і покращення стабільності ринкового середовища. Зокрема, розрізняють вертикальну та горизонтальну інтеграцію за критерієм складу її учасників. Вертикальна інтеграція здійснюється об'єднанням підприємств однієї сфери з іншими сферами АПК, прикладом вертикальної інтеграції є створення на одному підприємстві виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської сировини. За напрямом вертикальна інтеграція може бути виробнича, маркетингова, комплексна. Виробнича інтеграція представляє собою взаємодію сільськогосподарських підприємств з переробними, маркетингова інтеграція передбачає збут виробленої продукції, комплексна інтеграція об'єднує дві попередні. При горизонтальній інтеграції об'єднуються підприємства однієї сфери АПК, при цьому функції сільськогосподарських підприємств не розширюються. Горизонтальна інтеграція за напрямом може бути виробнича, фінансова-кредитна, освітньо-консультативна, соціальна [9, с. 325-326].

В результаті агропромислової інтеграції створюються різноманітні інтегровані одиниці зі своїми перевагами і недоліками, різновидом яких є агрохолдинги.

Так, переваги і недоліки агрохолдингів були окреслені в доповіді «Удосконалення управління аграрним сектором на засадах стратегічного планування, кластеризації та самоврядування» академіка НААН України М.Ф. Кропивко. До переваг агрохолдингів можна віднести високу конкурентоспроможність, до недоліків

наявність безробіття, зростання соціального напруження і вимивання коштів із села. Для вирішення даних проблем необхідно вжиття певних державних заходів [11, с. 92-93].

На думку В. Амбросова, у період реформування порушилися міжгалузеві зв'язки, спеціалізація, кооперація, агропромислова інтеграція зазнали суттєвих змін. Агрохолдинги у сільській місцевості залишаються віртуальними. Їх засновники встановлюють такі ціни на сільськогосподарську продукцію, яка б забезпечувала їм високу окупність капіталу, а значить і одержання прибутку, незалежно від результатів діяльності сільгоспідприємств. Звичайно, за таких відносин системні зв'язки природно діяти не можуть. Отже, необхідно інтеграторам посилити зв'язки з сільгоспідприємствами при формуванні холдингів. Сільське господарство стало більш самостійною підприємницькою галуззю, але водночас ізольованою від I і III сфер АПК, які не враховують інтерес селян. Це призвело до втрати споживача своєї продукції підприємствами I сфери та різкого скорочення виробництва продукції переробки підприємствами III сфери. Як наслідок на вітчизняний ринок почали надходити іноземна техніка, імпортна сировина і навіть готова продукція. Світовий досвід свідчить, що системні зв'язки між сферами АПК забезпечують не агрохолдинги, а кооперативні формування, при цьому фермерські господарства виступають інтеграторами [1, с. 88-89].

До переваг агропромислової інтеграції слід віднести задоволення переробної промисловості в сировині (безперервність поставок сировини), раціональне використання відходів промисловості, виникнення можливості організації виробництва на основі ефективної економії всіх ресурсів (трудових, земельних, фінансових), збільшення масштабів виробництва, скорочення збиткових підприємств, створення єдиного апарату управління, розвиток та поглиблення концентрації та спеціалізації, розв'язок гострих економічних проблем, розширення внутрішніх та міжгалузевих зв'язків, поглиблення міжгосподарської кооперації та інше. До недоліків витіснення дрібних підприємств, зменшення робочих місць у результаті підвищення технологічної оснащеності, зниження обізнаності інтегрованих підприємств про кон'юнктуру ринку, втрата інтегрованими підприємствами самостійності [4, с. 107].

Відновлення чи створення нових інтеграційних зв'язків має часто хаотичний характер. Відсутність сталого і ефективного розвитку зв'язків між складовими інтеграційних об'єднань АПК є результатом недосконалого механізму управління та організації діяльності таких об'єднань. Розвиток інтеграційних зв'язків в АПК залежить від організаційно-економічних чинників, серед яких: економічні чинники, технічні, технологічні, природні, соціальні, правові [6, с. 180-181].

Одним із шляхів розв'язання проблем інтеграційних зв'язків в аграрному секторі є формування агропромислових кластерів, дослідженню яких присвятили роботи С.А. Кравченко, А.Е. Романов, В.П. Аращук та інші вчені. Кластерна агропромислова інтеграція дає можливість краще використовувати потенціал окремих регіонів і територій, зокрема, вирішення багатьох соціальних проблем територій. Формування кластерів потребує значних затрат і державної підтримки.

На даний час в більшості регіонів України приділяється недостатня увага розвитку агропромислової інтеграції. Необхідно розробити систему заходів для широкого розвитку кооперації і інтеграції, сприяти розвитку інтеграційних зв'язків між сільськогосподарськими виробниками і іншими сферами АПК, враховуючи можливості окремих регіонів.

На думку Маренич Т.Г., в основі створення інтегрованих формувань в АПК і органів їх управління повинно бути проведення наступних заходів: зміна власника неефективних підприємств через процедуру банкрутства; придбання (скупка) акцій переробних підприємств сільськими товаровиробниками та їх консолідація; проведення емісії переробними та обслуговуючими підприємствами з розміщенням випущених акцій у сільськогосподарських товаровиробників. Нові умови господарювання пред'являють нові вимоги до системи управління. Інтегроване управління охоплює різною мірою діяльність всіх учасників об'єднання і вирішує загальні завдання. Інтегровані формування об'єднують різні сфери АПК, які працюють на єдиний кінцевий результат [7, с. 176-177].

Інтеграція в агропромисловому комплексі потребує проведення активної політики, заснованої на участі банків, галузей промисловості, торгівлі, залученні різноманітних інвесторів та ін. Розвиток агропромислової інтеграції сприяє впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, а, отже, підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, покращенню умов праці і побуту

сільських працівників. Інтеграція сприяє швидкому переходу товару з однієї фази в іншу, звідси підвищується продуктивність праці, скорочуються втрати сільськогосподарської продукції, зменшуються витрати виробництва, вдосконалюються економічні зв'язки між інтегрованими підприємствами.

Не менш важливою залишається проблема соціалізації села. Занепад сільської місцевості несе загрозу суспільству не тільки з позицій продовольчої безпеки країни, а й втрати над територією соціального контролю.

Сьогодні в сільській місцевості мешкають 14,2 млн. жителів, тоді як в містах 31,2 млн. чол. Характерним є природне скорочення сільського населення, що становить 5,6 особи на 1000 наявного населення в 2011 р., хоча цей показник значно покращився порівняно з 2000 р., коли було 9,6 особи на 1000 наявного населення. Зростає безробіття, погіршується рівень життя населення, знижується рівень оплати праці у сільському господарстві порівняно з іншими галузями економіки. Так середньомісячна номінальна заробітна плата працівників у 2011 р. в сільському господарстві становила 1853 грн. (70,4% до середнього рівня по економіці), тоді як в промисловості 3120 грн. [10, с. 174].

Проведений аналіз статистичних даних свідчить про погіршення роботи соціальної сфери на селі за деякими показниками. Аналізуючи введені в експлуатацію об'єкти соціально-культурного призначення, можна зробити висновок, що їх кількість постійно скорочується. Так, у 2001 р. було введено в експлуатацію 65 лікарняних ліжок, аналогічний показник у 2011 становив 21 ліжко, отже, даний показник скоротився майже в 3 рази. Негативна тенденція спостерігається і стосовно загальноосвітніх навчальних закладів: у 2001 р. введено в експлуатацію 8,6 тис. місць, у 2011 р. – 6,7 тис. місць. Збільшилась кількість місць в клубних закладах з 1000 в 2001 р. до 1421 місця в 2011 р. Поступово збільшується загальна площа житла, введеного в експлуатацію в сільській місцевості, з 1229 тис. м² в 2001 р. до 2445 тис. м² в 2011 р. [10, с. 118, 119].

За підрахунками Д. Богині та К. Якуби за 1989-2008 рр. повний життєвий потенціал сільського населення зменшився на 21,5 %, із них 2/3 зумовлювалося скороченням чисельності сільських жителів і майже 1/3 – зниженням тривалості їх життя [2, с. 63].

З кожним роком погіршується якість медичного обслуговування населення, як наслідок зростає рівень захворюваності на селі, скорочується тривалість життя. Зменшення чисельності населення на селі призводить до скорочення чисельності трудових ресурсів, необхідних для забезпечення потреб аграрного сектору в робочій силі, що може призвести до загрози продовольчої безпеки.

Визначальною характеристикою сільського розвитку має бути людина. Розвиток сільських територій необхідно спрямовувати на задоволення потреб і інтересів більшості сільського населення. Тобто, людина має бути в центрі уваги [3, с. 79].

Необхідний комплексний розвиток сільських територій, що передбачає дотримання узгодженості, гармонійності, збалансованості між економічною, екологічною і соціальними складовими. Саме за такої умови можливо досягти сталого розвитку сільських територій.

В Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» серед пріоритетів зазначені створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, надання державної підтримки розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на базі кооперації і інтеграції. На практиці спостерігаються протилежні процеси, підтримка великотоварного виробництва, ігнорування середніх та малих форм господарювання [3, с. 83-84].

Необхідно проведення соціоекономічної модернізації аграрного сектору, сутність якої, на думку О.М. Бородіної, полягає в системі законодавчих, інституційних, організаційних заходів, направлених на зростання розвитку аграрного сектору і забезпечення достатку всіх верств сільського населення. Необхідно вирівняти доходи сільського населення, боротися з бідністю та безробіттям через створення нових робочих місць, стимулювання виробництва якісного продовольства, відновлення агробіоценозів [11, с. 90-91].

Сільський розвиток вимагає об'єднання зусиль і дій органів державної влади, підприємців, громадських організацій, інвесторів, фізичних осіб та потребує належного інституційного забезпечення [5, с. 10].

Висновки. Проведений аналіз свідчить про низку проблем, які існують в аграрному секторі, серед яких виділяється проблема розвитку інтеграційних зв'язків в аграрному секторі та соціалізації села. За часи реформування інтеграційні зв'язки в

аграрному секторі порушилися. Враховуючи переваги агропромислової інтеграції, необхідний подальший розвиток інтеграції і кооперації. На сьогодні є актуальним створення агропромислових кластерів, діяльність яких спрямована на всебічний розвиток регіонів. Інтеграційні об'єднання мають бути не віртуальними, працювати на єдиний кінцевий результат, що залежить від ефективної діяльності системи управління. Робота інтеграційних об'єднань повинна сприяти вирішенню соціальних проблем на селі, зокрема, покращенню медичного обслуговування, отриманню якісної освіти сільською молоддю, покращенню умов праці та життєдіяльності населення, збільшенню реального рівня заробітної плати в аграрному секторі. Необхідно реалізовувати нові проекти, направлені на розвиток аграрного сектору та соціальної інфраструктури села, при цьому центральною ланкою розвитку сільських територій має бути людина.

Використані джерела:

1. Амбросов В. Вплив системних зв'язків на організаційну структуру агроформувань / В. Амбросов // Економіка України. – 2012. – № 3. – С. 80 – 89.
2. Богиня Д. Українське село вмирає: національна небезпека / Д. Богиня, К. Якуба // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 56 – 66.
3. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. 2009. – № 4. – С. 74 – 84.
4. Бунецька Н.В. Види інтегрованих структур та особливості їх функціонування в системі агробізнесу / Н.В. Бунецька // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип.: у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. – К.: КНЕУ, 2011. – ч. 1. – 450 с.
5. Геєць В. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4– 15.
6. Іванчишина М.М. Кластеризація як шлях розвитку інтеграційних процесів в АПК / М.М. Іванчишина // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип.: у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. – К.: КНЕУ, 2011. – ч. 1. – 450 с.

7. Маренич Т.Г. Трансформація та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 08.06.01/Маренич Тетяна Григорівна. – Харків, 2006. – 413с.
8. Підлісецький Г.М. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г.М. Підлісецький, В.Л. Товстопят // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 81 – 87.
9. Топалов А.Д. Організація виробництва в підприємствах АПК: Навчальний посібник / Топалов А.Д., Скоробагатько С. В., Ільяшенко В.А. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384с.
10. Україна у цифрах у 2011 році. [Електронний ресурс]. Статистичний збірник; ред. О.Г. Осауленко. – К.: Державна служба статистики України. 251С. – Режим доступу до журн.: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ1_u.htm
11. Український аграрний сектор: тенденції та альтернативи розвитку// Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 88–95

Самусь А.И. Аграрные проблемы Украины на нынешнем этапе.

В статье рассмотрены аграрные проблемы Украины на нынешнем этапе, в частности проблемы развития интеграционных связей в агропромышленной сфере и социализации деревни. Автором определены приоритетные пути решения проблем аграрного сектора на нынешнем этапе рыночных преобразований.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, агропромышленная интеграция, агрохолдинги, социализация деревни, сельское развитие, сельское население.

Samus G.I. Agricultural problems of Ukraine today

The article deals with the problem of agrarian Ukraine at present, in particular the problems of integration ties in the agricultural sector and rural socialization. The author identifies priority solutions to the problems of the agricultural sector at the present stage of market reforms.

Key words: agricultural sector, agriculture, agro industrial integration, agricultural holdings, rural socialization, rural development, rural population.

Самусь, Г.І. Аграрні проблеми України на сучасному етапі [Текст] / Г.І. Самусь// Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №18. Економіка і право: зб.наукових праць. — Випуск 22. — К.: Вид-во НПУ,2013. — С. 74-80.